

Роднае слова

2010/12

(276)

снежань

Рэдакцыйная калегія

доктар філалагічных навук А. Бельскі (намеснік)
доктар філалагічных навук М. Прыгодзіч (намеснік)
доктар педагогічных навук М. Яленскі (намеснік)
доктар мастацтвазнаўства Т. Габрусь
доктар філалагічных навук У. Гніламедаў
доктар мастацтвазнаўства В. Дадзіёмава
доктар філалагічных навук В. Іўчанкаў
доктар гістарычных навук,
доктар архітэктуры А. Лакотка
доктар філалагічных навук А. Ліс
доктар філалагічных навук А. Лукашанец
доктар філалагічных навук В. Максімовіч
доктар мастацтвазнаўства У. Мартынаў

доктар філалагічных навук І. Казакова
доктар філалагічных навук А. Ненадавец
доктар філалагічных навук В. Новак
доктар педагогічных навук І. Паўлоўскі
доктар мастацтвазнаўства В. Пракапцова
доктар філалагічных навук В. Рагойша
доктар філалагічных навук І. Роўда
доктар філалагічных навук І. Саверчанка
доктар філалагічных навук В. Старычонак
кандыдат філалагічных навук М. Трус
доктар філалагічных навук М. Тычына
доктар філалагічных навук І. Чарота
доктар філалагічных навук Т. Шамякіна

Навуковыя кансультанты

Г. Адамовіч, Р. Аладава, М. Аляхновіч,
Г. Арцямёнак, А. Багданава, З. Бадзевіч,
А. Белая, Д. Дзятко, Т. Казакова,
В. Карамзаў, У. Каяла, В. Лемцогова,
І. Лепешаў, Е. Лявонава, В. Ляшук,

В. Ляшчынская, А. Макарэвіч, У. Мархель,
З. Мельнікава, П. Міхайлаў, М. Мішчанчук,
М. Мушынскі, М. Новік, В. Рагаўцоў, В. Руслка,
У. Рынкевіч, У. Сенькавец, А. Солахаў, А. Станкевіч,
П. Сцяцко, Т. Тамашэвіч, Н. Усава, І. Штэйнер

Рэдакцыйная рада

Р. Бабашка, М. Бубешка, В. Буланда,
І. Булаўкіна, В. Давідовіч, М. Жуковіч,
Р. Ільіна, З. Камароўская, В. Кажура,

Л. Лазарчык, А. Марціновіч, Г. Марчук,
М. Пазнякоў, А. Панфіленка, Т. Прадзед,
А. Тарайковіч, І. Таяноўская

Над нумарам працавалі

рэдактары:

Вольга Крукоўская (*Методыка і вопыт*: Новая рэдакцыя правіл беларускага правапісу, У дапамогу настаўніку, Прапануем план-канспект, Метадыст прапануе, Тэст на ўроку, Літаратурны дыктант),

Крысціна Пучынская (*Літаратура і час*: Свентапогляд, Скарбніца паэзіі, Вытокі, Новае прачытанне, Пісьменнік і вайна; Каляндар памятных датаў і юбілейных дзён; Кола гадоў; Крыжаванка),

Ларыса Сагановіч (*Мовы рысы непаўторныя*: Віншуем з юбілеем!, Актуальная тэма, Мова заканадаўства, Малады даследчык прапануе, Слова но-

вае, адмысловае, Жывое слова; *Методыка і вопыт*: Віншуем з юбілеем!, Мова мастацкіх твораў, Новае ў правапісе),

Мікола Трус (*Літаратура і час*: У энцыклапедыю "Максім Багдановіч", Мінулае ў люстэрку драматургіі, На скрыжаванні культур),

Наталля Шапран (*Нацыянальная і сусветная культура*: Вяртанне да вытокаў, Асобы, Класікі зблізку, 3 гісторыі тэатральнага мастацтва, Лучнасць музаў, Малады даследчык прапануе, Дыялог з карцінай),

намеснік галоўнага рэдактара
адказны сакратар
дзяжурны рэдактар
літаратурныя рэдактары
вядучы рэдактар літаратурны
тэхнічны рэдактар
галоўны бухгалтар
загадчык прыёмнай

Марыя Кныш,
Аляксандр Канановіч,
Крысціна Пучынская,
Ніна Ваніцкая, Вера Гарноўская,
Алена Салахтдзінава,
Канстанцін Лісецкі,
Валянціна Ракіцкая,
Вольга Барздова.

ЗАСНАВАЛЬНІК:
МІНІСТЭРСТВА
АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ

УСТАНОВА
«РЭДАКЦЫЯ ЧАСОПІСА
"РОДНАЕ СЛОВА"»

Часопіс выходзіць
з 1988 года
(у 1988 – 1991,
№№ 1 – 48,
выдаваўся пад назвай
"Беларуская мова
і літаратура ў школе")

Галоўны рэдактар

**Зоя
ПАДЛІПСКАЯ**

WWW.RS.UNIBEL.BY

Змест

Старонка галоўнага рэдактара	3	Дзятко Дзмітрый, Радзіваноўская Наталля, Урбан Вольга. Беларускі правапіс і граматыка: тэорыя і заданні для школьнікаў. <i>Працяг</i>	52
ЛІТАРАТУРА І ЧАС		Савіцкая Ірына. Беларускі правапіс: дыдактычны матэрыял: Правапіс у і ў. <i>Працяг</i>	56
Жураўлёў Васіль. Вялікае пачуццё як дэтэрмінант мастацкасці.	4	Куліковіч Уладзімір. Сучасныя правілы напісання ў (нескладовага) і у (складовага).	57
Багдановіч Ірына. “К зорам жа мчаціся будзе твой дух...”: Да 100-годдзя зборніка вершаў “Huślar” Янкі Купалы	8	Мароз Святлана, Ржавуцкая Марына. Асаблівасці пабудовы складаных сказаў: Урок-залік (XI клас).	62
Трус Мікола. Апавяданне “Напярэдадні Раства” Марыі Багдановіч: Еўрапейскі кантэкст, гісторыя стварэння, паэтыка жанру	11	Праскаловіч Вольга. Творчасць у літаратурным навучанні: тэарэтычныя асновы, метадычныя аспекты ...	66
Багдановіч Марыя. Напярэдадні Раства (пер. М. Труса).	14	Старасценка Таццяна. Функцыянальная стылістыка: Кантрольны тэст. <i>Заканчэнне</i>	70
Вабішчэвіч Таццяна. Лірыка Максіма Багдановіча ў масавым чытацкім асяроддзі нашаніўскага перыяду	16	Дубровіна Юлія. У музей байкі: Урок беларускай літаратуры ў VIII класе	73
Бармоціна Алена. Беларуская гістарычная драма: этапы станаўлення, паэтыка	20	Несцяровіч Сяргей. Літаратурны дыктант: Іван Навуменка, Рыгор Барадулін: біяграфія і творчасць (XI клас)	74
Шамякіна Таццяна. Псіхалагізм аповесці “Ах, Міхаліна, Міхаліна...” Івана Шамякіна	23	НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА	
Тычко Галіна. Мар’ян Здзяхоўскі і Беларусь	26	Статкевіч-Чабаганаў Анатоль. Тычыны гербаў “Тучынскі” і “Трэска”	78
Штэйнер Іван. Скажаць за тых, хто не вярнуўся...: Кастусь Кірэенка	28	Шумская Ірына. Жыццё і асветніцкая дзейнасць Сымона Рака-Міхайлоўскага	81
МОВЫ РЫСЫ НЕПАЎТОРНЫЯ		Кебіч Людміла. Леў Талстой і музыка	86
Анісім Алена, Капылоў Ігар. Творчыя пошукі Валянціны Лемцюговай	29	Захарэвіч Аляксандра. Эпічны тэатр у кантэксце камічнага	88
Лемцюгова Валянціна. Слова пра слоўнік	31	Вароніна Кацярына. Проза Фёдора Дастаеўскага на сцэне беларускага тэатра	92
Кулеш Ганна. Адрэзаныя слоўныя назойнікі ў заканадаўчых дакументах 1920-х гг.	35	Сяліцкі Аляксандр. Пластыка і каларыстыка ў беларускім мастацкім пейзажы	96
Бандарык Алена. Калі пытанне робіцца адказам?: Намоўным матэрыяле п’ес Янкі Купалы.	38	Шаранговіч Наталля. Іранічнае бытапісанне Валянціны Губарава	100
Шабовіч Мікалай. <i>Валацужыць – гусярыць</i> : Матэрыялы да слоўніка аказіянальнай лексікі 20 – 30-х гг. XX ст. ...	42		
Каўрус Алесь. <i>Болельчык – заўзятар, болеть – ... ?</i> ...	44		
МЕТОДЫКА І ВОПЫТ		Паэтычная старонка. Кірэенка К. Ранак ідзе (28). Грахоўскі С. “Вячыстыя сосны да самага неба...” Белая ноч (53).	
Гаўрош Ніна, Нямковіч Ніна. Святло душы і таленту Эвеліны Блінавай	45	Каляндар памятных датаў і юбілейных дзён на 2011 год: Люты (65, 85).	
Блінава Эвеліна. Лінгвістычны аналіз апавядання “Присяга над крывавамі разорами” Цёткі	46	Кола гадоў: Каляндар на 2011 год (15, 77, 80).	
Іўчанкаў Віктар. Беларускі правапіс у апорных схемах: Правапіс вялікай і малой літар. Правілы пераносу. <i>Заканчэнне</i>	48	Паказальнік матэрыялаў, змешчаных у часопісе за 2010 год (102).	
		Крыжаванка. Карпыза І. 3 Новым годам! (112).	

Часопіс уключаны ў Пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь для друкавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па філалагічных навуках, мастацтвазнаўстве, культуралогіі, педагагічных навуках (тэорыя і методыка навучання беларускай мове і літаратуры).

У адпаведнасці з Законам аб друку аўтары нясуць адказнасць за дакладнасць прыведзеных у артыкуле фактаў і звестак. Рэдакцыя пакідае за сабой права друкаваць артыкулы ў парадку абмеркавання, не падзяляючы пункту гледжання аўтара.

Пры перадруку спасылка на “Роднае слова” абавязковая.

Патрабаванні да афармлення матэрыялаў і ўмовы для прыняцця матэрыялаў для аспірантаў гл. на сайце часопіса www.rs.unibel.by.

«РОДНАЕ СЛОВА» / «БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА Ў ШКОЛЕ»

ПЛАСТЫКА І КАЛАРЫСТЫКА Ў БЕЛАРУСКІМ МАСТАЦКІМ ПЕЙЗАЖЫ

У артыкуле даследуюцца ў сінтэтычным адзінстве функцыі пластыкі і каларыстыкі ў беларускім мастацкім пейзажы. Раскрываецца філасофскі, экспрэсіўны і эмацыянальны патэнцыял мастацкага пейзажа ў літаратуры і жывапісе XX – пачатку XXI ст. Вылучаецца антыжанравая форма мастацкага пейзажа, якая сведчыць пра пашырэнне кола анталогічных пытанняў і новы ўзровень філасофскай праблематыкі ў творах мастацтва. Падкрэсліваецца віталізм твораў беларускай паэзіі і жывапісу.

Вядучая роля пластычнага пачатку вылучаецца ў мастацкім пейзажы. В. Манін у працы “Рускі пейзаж” невыпадкова адзначае: “У пейзажным жанры асабліва вялікае значэнне пластычнай формы, у ёй увасабляецца эстэтычная каштоўнасць твора. І калі ў іншых жанрах роля пластыкі аслабляецца і нават паглынаецца іншымі элементамі вобраза: сюжэтам, ідэйнай устаноўкай, тэмай, фабулай, – то ў пейзажы гэтыя моманты адступаюць на другі план, даючы пластыцы магчымасць увасобіць светаразуменне мастака” [4, с. 624]. Пры ўсёй разнастайнасці і шматвектарнасці сучаснага мастацкага жыцця менавіта пластыка з’яўляецца сэнсавым і структурным ядром жанру мастацкага пейзажа, якое арганізуе яго ўласную ўнутраную цэласнасць. Выступаючы ў якасці першаасновы, пластыка, між тым, непарыўна звязана з каларыстыкай, што ўзмацняе дакладнасць прачытання аўтарскай ідэі, узбагачае вобразны рад твора, надаючы яму “шматслойнасць” (Р. Інгардэн).

У сучасным мастацтве ўзрастае роля канцэптуальных падыходаў да выражэння аўтарскай ідэі, творы часта набываюць надзвычайную метафарычнасць, сімвалічнасць, выконваючы амаль што знакавую функцыю. Пры ўсёй вартасці ўзмацнення філасафічнасці твораў мастацтва існуе пагроза страты ім пачуццёвага пачатку, які, па сутнасці, і складае яго першааснову. Магчыма, гэта тэндэнцыя часу, якая яшчэ не праявіла сябе на поўную моц. Дастаткова ўзгадаць тэорыю П. Сарокіна пра цыклічнасць змены ідэяцыйнай, ідэалістычнай і пачуццёвай стадый культуры. Між тым, на наш погляд, падобныя настроі нельга пашыраць на ўсе культурныя традыцыі. Названыя вышэй тэндэнцыі характэрныя хутчэй для Заходняй Еўропы. Аналіз пейзажных матываў у творах беларускіх аўтараў (паэтаў, мастакоў) дазваляе казаць пра жыццёвасць пластыкі, а разам з ёй – і пра жыццяздольнасць пачуццёвасці ў працэсе адлюстравання мнагастайнасці сучаснага жыцця. Больш за тое, менавіта такі творчы падыход дае амаль што адзіную магчымасць адлюстраваць жыццё

ва ўсім яго багацці і супярэчлівасці, дакладна данесці да рэцыпіента ўласную ідэю. Адзначаная пазіцыя, разам з тым, не змяншае значэння эксперыментальных рухаў у сучасным мастацтве, якія таксама ставяць на мэце найбольш адпаведнымі сродкамі перадаць дух часу.

XX стагоддзе ўзняло перад мастацтвам розных кірункаў і відаў задачу стаць своеасаблівай філасофіяй, прызначанай адлюстраваць надзвычай рухомую і неадназначную карціну часу. Гэты схаваны ці падкрэслена гіпербалізаваны, метафізічны падтэкст вызначыў характэрную асаблівасць і мастацкага пейзажа. У беларускім мастацтве працэс развіцця пейзажнага жанру каротка можна вызначыць як рух ад ліра-эпічных да па-філасофску насычаных твораў. Сімптаматычна, што імкненне да адлюстравання супярэчлівасцей стагоддзя, роздум мастакоў пра свет, месца чалавека ў ім – інакш кажучы, самых складаных анталогічных і экзістэнцыяльных праблем – ішлі ў рэчышчах і сюжэтна-тэматычнай карціны, і мастацкага пейзажа. Выразныя, пластычна акрэсленыя мастацкія вобразы прыроды выступілі і як эталон гармоніі, і як індыкатар стану свету і чалавечай душы. Гэта дазволіла творцам разгарнуць шырокую панараму сучаснага жыцця, узняцца на высокі метафізічны ўзровень спасціжэння “праўды веку”.

Выразнае пластычнае і каларыстычнае гучанне маюць пейзажныя творы класікаў беларускага мастацтва – Я. Коласа і В. Бялыніцкага-Бірулі. Слова ў паэта, як і мазок у мастака, адлюстроўваюць характэрнае светабудова, а праз гэта – веліч чалавечай душы, здольнай да адчування гармоніі. Свет у Я. Коласа – адно непадзельнае цэлае, жывое, якое пераліваецца рознымі колерамі, бясконцае ў сваім пластычным багацці і разнастайнасці, у якім “струны прасторы” ствараюць “музыку нябёсаў”, што гучыць не толькі на Зямлі, але і ў Сусвеце. Пластыка, музыка, колер – усё арганічна суіснуе ў творах майстра.

Вытанчаным лірычным перажываннем прасякнуты творы В. Бялыніцкага-Бірулі. Адштурхоўваючыся ад традыцый рускага “пейзажа настрою”, беларускі мастак стварыў непаўторны

прыродны адбітак, падаўшы яго “ў нейкім нацыянальным асвятленні” [2, с. 14]. Цікава параўнаць творы В. Бялыніцкага-Бірулі і І. Левітана. Абодва – майстры лірычнага кірунку. Між тым у многіх работах І. Левітана [“Месячная ноч. Вёска” (1897); “Хаты”, “Змрочна” (1899)] існуе амаль што драматычны разрыў паміж двума светамі: “небам” – прыродным – і “зямлёй” – чалавечым. Колеры зямлі ў мастака – цяжкія, змрочныя, і толькі неба поўнае натхнення, прасветленасці, чысціні і ўзнёсласці. У пейзажах В. Бялыніцкага-Бірулі [“Ранняя вясна” (1919); “Вясновыя воды” (1933); “Надвячорная цішыня” (1940-я); “Беларусь. Зноў зацвіла вясна” (1947) і інш.] свет пададзены як адзінае цэлае, аб’яднанае найперш у душы аўтара адчуваннем уласнай блізкасці, роднасці з кожным феноменам рэчыўнай рэальнасці. Гэтаму адпавядае і спецыфіка палотнаў: высветлены каларыт, мяккія няяркія фарбы. Пейзажы В. Бялыніцкага-Бірулі прасякнуты пяшчотай, замілаваннем хараством прыроды.

Ідэя татальных магчымасцей прыроды ў чалавеку мае свой працяг і мастацкае завяршэнне ў беларускай філасофскай лірыцы другой паловы XX ст.:

*Я – трэці свет, я кропелька малая,
Тых светаў двух – звычайны чалавек,
Што неба і зямлю ў сабе змяшчае
І ў свет адзін злучае іх навек* [3, с. 87].

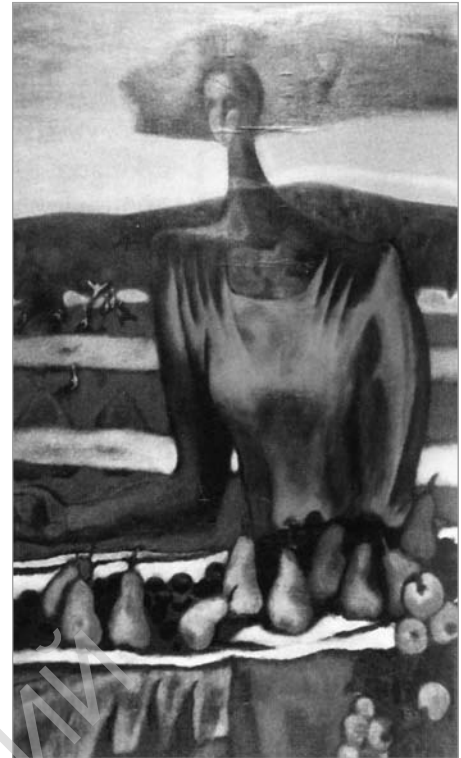
Гэтыя радкі з “Новай кнігі” (1964) А. Куляшова сведчаць пра ўстойлівасць у беларускай культуры традыцыі сцверджання арганічнага адзінства чалавечага быцця і прыроднага свету. Для фальклорнай свядомасці кожны феномен жыцця – з’ява самакаштоўная, якая знаходзіцца ў блізкіх, роднасных стасунках з чалавекам. Адсюль – павышаная ўвага да рэчыўнасці, пластычнай і колеравай выразнасці, семантычнай значнасці. Адсюль і беражлівае стаўленне да пластыкі вобраза, адсутнасць яго радыкальнай трансфармацыі ці наогул нівеліроўкі.

У вершы “Пра асіны” (1965) А. Куляшова пластычна і каларыстычна выразны і канкрэтны вобраз восеньскіх асін выступае як метафара ваенных падзей, тых страт і жахаў, якія яны прынеслі ў свет жыцця:

*...Асіны, што лісцяў гарачым агнём
Закрылі агонь амбразуры.*

*Асіны, асіны! Між цёмных ялін
З нізін прабіваюцца ўгору
Іх яркія вогнішчы!.. Хто на ўспамін
Пакінуў іх змрочнаму бору?*

*Хто іх запаліў тут? Бязлітасны шквал
Пякельнае артпадрахтоўкі?
А можа, пяхоты апошні прывал,
Каманд пахавальных рыдлёўкі?*

Гаўрыла
Вашчанка.
Час спелых
ігруш.
1994 г.

Чырвоны колер восеньскага лісця ў кантэксце верша набывае сімвалічнае гучанне: ён становіцца ўвасабленнем знішчальнага агню. Вобраз агню амбівалентны, аднак у вершы акцэнт робіцца менавіта на яго разбуральнай існасці.

Кульмінацыя верша – у апошніх радках: “...і полымем вечным жалобных кастроў / Над светам палае пытанне” [3, с. 123].

Гэтае ж пытанне “палае” і ў лірыцы А. Пысіна, М. Танка, у творах М. Савіцкага, Л. Шчамялёва, М. Данцыга. У пейзажы “Мінск. Вясна 1944 года” (1975) М. Данцыга на прырэдным плане – чырвоначорныя, пагнутыя рэйкі, якія жудаснай пачварай пагрозліва ўзвышаюцца над горадам. Сам горад, амаль увесь зруйнаваны, ахутаны барвовым святлом і незразумела: ці гэта зарыва захаду сонца, ці сцены будынкаў, што яшчэ не астылі ад пякельнага полымя. “Толькі суровыя дні апалілі / Гэты знаёмы табе небасхіл...” (М. Танк). Узгадаем “Ідэальны горад” (каля 1470) П. дэла Франчэскі – і стане відавочным, што ўтопія рэнесанснага мастака, мары пра ідэальную жыццёвую прастору ў творы М. Данцыга змяняюцца антыўтопіяй, а жанр пейзажа, па сутнасці, пераходзіць у антыжанр. Каля дарогі, якая вядзе ў горад, – вялікія, але зламаныя, счарнелыя дрэвы. Можна параўнаць гэтыя вобразы з Сусветным Дрэвам – старажытным сімвалам гармоніі светабудовы, яе непарушнай структуры. Так фарміруюцца мастацкі вобраз часу, падкрэсліваецца думка пра тое, што чалавецтва ўшчыльную падышло да мяжы выбару: быць ці не быць, жыць ці смерць?

Гэтак жа абвострана пастаўлена праблема жыцця і смерці і ў вершы А. Пысіна:

...Відаць, не тайна гэта для жывых:
Стаіць на зломе белы бусел,
Счарнелы дуб і ён – з вясны ўдваіх,
Агульны ў іх нябачны вузел.

Вобраз белага бусла на ссечаным чорным дубе – гэта “напамін”, “боль па страхах”, папярэджанне чалавецтву пра антыгуманную сутнасць тэхнагеннай цывілізацыі.

...Глядзяць у сэрца з-пад зялёных дрэў
Дубы без жалудоў і лісьця [6, с. 137].

“Дубы без жалудоў і лісця” – сімвал жыцця без працягу, быцця на мяжы з небыццём.

Трагедийная сутнасць XX стагоддзя абумовіла існаванне своеасаблівай формы мастацкага пейзажа – антыжанравай. Калі звычайна пейзаж – гэта адлюстраванне хараства свету, арганічнай еднасці з ім асобы, лірычнае перажыванне настрою прыроды, сугучнага настрою аўтара, то ў антыжанры знаходзіць адбітак хутчэй не свет, а антысвет. Вось, напрыклад, радкі з верша “Ліст з палону” (1942) А. Куляшова:

Развіталася сонца з зямлёй.
Пацямнелі дубровы.
З-за дубоў узыходзіць мой страшны,
мой месяц мядовы.
Васількі за акном у расе – плачуць сінія вочы.

Выкарыстаныя аўтарам вобразы ствараюць амаль што нерэальную, фантастычную карціну, прасякнутую пачуццём пакінутасці, безвыходнай адзіноты. Гэтак жа, як і ў творах еўрапейскіх мастакоў XVII ст., прадстаўнікоў “пейзажа фантазіі” (у азначэнні К. Кларка), у творы А. Куляшова свет ахутаны ззяннем ірэальнага, “страшнага мядовага месяца”. Звычайныя рэчы пераўтвараюцца ў антыподы. Чалавек з істоты свабоднай становіцца рабом: “Я рабыня, рабыня, / Я чорная, чорная, чорная...” [3, с. 30].

Гэтыя словы герані творца падкрэсліваюць думку паэта пра жудаснасць рабавання чалавека чалавекам. Рабства, чарната духу – ці не гэтыя канцэпты стануць парадыгматычнымі ў XX – XXI стст., вызначаць асноўную сацыяльную і духоўную праблематыку часу? “Чорны квадрат” К. Малевіча, чарната аўтарытарных формаў праўлення, канцлагераў – і Чарнобыль... Тупікі, апошнія рубяжы ў чалавечым развіцці – ці за гэтым нешта новае, свежае і жыццяздольнае?..

Найбольш выразна антыжанравая форма мастацкага пейзажа выявілася ў творах, прысвечаных чарнобыльскай тэме. Р. Барадулін у вершы “Чуваць...” малюе звычайную на першы погляд карціну прыроднага жыцця, але змяшчае яе

ў спецыфічны кантэкст, дзе гэтая “звычайнасць” набывае зусім іншае, трагедыйнае, гучанне, прымушаючы задумацца над тым, наколькі крохкі свет, чалавек і ўсё тое, што мы лічым спаконвечным і нязменным:

А лета рабіла выгляд,
Што нічога не здарылася,
Што няма бяды.
Шалее ярына,
Бязжыць дарога,
Хмялее сіла
Цёмнае вады.
Жарэбную чарнобыльскую хмару
Ажарабіцца асадзілі тут.

Дождж, які ва ўсе часы лічыўся дарам нябёсаў, нёс з сабою жыццё, раптоўна стаў апакаліптычным дажджом смерці: “Чуваць анёлам, / Як страх спалоханы / Іржэ ў крыві” [1, с. 20].

У вершы “Жалоба” паэт параўноўвае Беларусь з удавой, уздымаючыся на новы ўзровень характэрнай для фальклору персаніфікацыі прыроды:

Не зачыняюцца хлявы,
Павыпушчана гавяда,
Статак пасвіць бяда.
А ва ўдавы
Някошаныя паплавы
І пожны някошаныя,
Госці запрошаныя
З ласкі бяды.
На Дзяды... [1, с. 22].

Калі ўзгадаць эпічна-велічныя пейзажныя карціны Гесіода, вобразы прыроды ў “Песні пра зубра” М. Гусоўскага, творах Я. Коласа, пейзажах А. Гараўскага, С. Жукоўскага, В. Бялыніцкага-Бірулі, выдавочным становіцца, як абвострана-трагедыйна ставіцца Р. Барадулін да таго, што адбылося з родным краем. І данесці сваю ідэю яму дапамагае зноў жа зварот да пластычна выразных вобразаў прыроды. Аднак усё звычайнае набывае зусім іншае прачытанне, і госці едуць не на свята, а на хаўтуры... Квітнелы край стаіць перад небяспекай пераўтварыцца ў зону, дзе ў жыцця не будзе працягу: “На нашай зямлі / Ці паўторыцца наш працяг?” [1, с. 22].

Матыў спустошанага свету, пакінутага чалавекам, прысутнічае ў карціне “Рэквіем” (1988) М. Савіцкага з цыкла “Чорная быль”. Дзеянне ў творы разгортваецца ў двух светах – нябесным і зямным. У цёмных нябёсах анёлы адпраўляюць памінальную службу па ўсіх, хто загінуў ад нябачных смяротных промняў. Унізе, на зямлі, – начная вёска. Але ні ў адным акне не гарыць святло. Пакінуты дом, разарваная сувязь чалавека з роднай зямлёй – катастрофічны стан

свету. Мастак, як і заўсёды, закранае вельмі глыбокія пытанні анталагічнай праблематыкі і выносіць іх на суд гледача ў падкрэслена вострай форме.

У карціне “Зорка Палын” (1996) Г. Вашчанкі паказаны апалены лес, на які з вогненных нябёсаў быццам сцякае смяротная Зорка. Каларыт работы – чырвона-барвовы, гэта свет у агні. Зноў пейзаж пераўтвараецца ў апакаліптычнае відовішча, у якім гіне ўсё жывое. Прычына гэтаму – чалавек, які “зямлю, дзе пустэчай / Стала шчодрая ніва, / Ад самога сябе / Ачышчае імкліва” [1, с. 52].

Зусім іншую, жыццесцвярджалную, танальнасць мае палатна “Аве Айчына” (2008). У гэтай пейзажнай карціне Г. Вашчанка стварае сінтэтычны вобраз роднага краю. Па агульным гучанні твор, на нашу думку, вельмі блізкі да ліра-эпічных прыродаапісальных вершаў Я. Коласа. Мастак, як і паэт, выходзіць за межы адлюстравання канкрэтнай жывапіснай мясціны і ўздымаецца да стварэння своеасаблівай мадэлі нацыянальнага космасу, у структуры якой увасоблены думкі і ўяўленні беларусаў пра дасканалае быццё. Кожны аб’ект, напісаны Г. Вашчанкам, успрымаецца як нацыянальны сімвал, што стагоддзямі фарміраваўся ў нетрах традыцыйнай народнай культуры. Адным з такіх выразных архетыпаў выступае ніва, якая ўвасабляе ў дадзеным выпадку вынік стваральнай працы чалавека на зямлі. Невыпадкова мастак паказаў у творы канец лета, калі працоўныя людзі атрымліваюць плады сваёй руплівай дзейнасці. Можна сказаць, што ніва – метафара чалавечай творчасці ў гарманічным суіснаванні з прыродным светам. У верхняй частцы палатна мастак змясціў выяву сонца, жыццятворныя промні якога льюцца на ўсё наваколле. Сонца з’яўляецца адным з галоўных архетыпаў беларускай культуры, выступаючы як праява сусветнай стыхіі – агню. У “Аве Айчына” салярны сімвал успрымаецца вобразным адлюстраваннем адвечнай вітальнай сілы прыроды. На шырокіх прасторах саспелай нівы аўтар змясціў некалькі выяў магутных дрэў, на адным з якіх знаходзяцца буслы – сімвал Беларусі. Абагульненыя сілуэты дрэў нагадваюць пра адзін са старажытных вобразаў-архетыпаў – Сусветную Гару – і яго модус – Сусветнае Дрэва. Выступаючы ў кампазіцыйнай будове твора як вертыкальныя дамінанты, дрэвы быццам звязваюць неба і зямлю ў адно гарманічнае цэлае. Гэтак жа і выявы ластавак выконваюць ролю

пасрэднікаў паміж двума ўзроўнямі светабудовы. Па азначэнні У. Конана, ластаўкі ў беларускай культуры выступаюць сімвалам абнаўлення жыцця, што непасрэдным чынам падкрэслівае агульную ўрачыстасць палатна. Фігура дзяўчынкі на пярэднім плане, якая радуецца прыгажосці прыроды, выступае квінтэсенцыяй філасофіі мастака, адлюстроўвае, на нашу думку, ідэю пра гарманічнае суіснаванне асобы з навакольным асяроддзем. “Аве Айчына” – гэта гімн Радзіме, прыгажосці яе прыроды, духоўнаму харакству яе людзей, радасці зямнога быцця.

Такім чынам, характэрнай асаблівасцю беларускага пейзажнага жывапісу ХХ – пачатку ХХІ ст. з’яўляецца яскрава выражаны філасофскі падтэкст. Гэта сведчыць пра імкненне мастакоў менавіта ў пейзажы, з яго шырокімі пластычнымі і вобразнымі магчымасцямі, выразіць сваё светаадчуванне і светаразуменне, свой погляд на жыццё, сучаснасць, мэты мастацтва і творчасці. Колер і пластыка ў мастацкім пейзажы выконваюць не толькі выяўленчую, геданістычную, але і філасофскую функцыю. Але гэта – толькі ў судакрананні колеру з выразна акрэсленай пластыкай. Такое арганічнае спалучэнне пластыкі формаў з колерам дазволіла беларускаму мастацкаму пейзажу ўвасобіць глыбіню філасофскай праблематыкі з сілай і паўнатой не меншымі за іншыя жанры мастацтва; стаць своеасаблівай мастацкай “мандалай” – спосабам і формай спасціжэння “праўды веку”, характава свету і чалавека духоўнага, знакам перамогі філасофіі жыцця.

Спіс літаратуры

1. **Барадулін, Р.** Быць! = TO BE! / Р. Барадулін. – Мінск : Рым.-катал. парафія Св. Сымона і Св. Алёны, 2006. – 66 с.
2. **Бялыніцкі-Біруля** : альбом-каталог / склад. А. К. Рэсінай; уступ. арт. А. В. Аладавай. – Мінск : Беларусь, 1974. – 136 с.
3. **Куляшоў, А.** Дарогі : вершы, паэмы / А. Куляшоў; уклад. В. Куляшовай. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 318 с.
4. **Манин, В. С.** Русский пейзаж : энцикл. мирового искусства / В. С. Манин. – М. : Белый город, 2000. – 630 с.
5. **Михаил Савицкий.** Живопись : альбом. – Минск : ИКЦ “Рай”, 1996. – 185 с.
6. **Пысін, А.** Выбраныя творы : у 2 т. / А. Пысін. – Мінск : Маст. літ., 1980. – Т. 1 : Вершы. – 304 с.
7. **Танк, М.** Праз вогненны небасхіл / М. Танк. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1945. – 224 с.

Аляксандр СЯЛІЦКІ,
выкладчык

Мінскага дзяржаўнага тэхналагічнага каледжа.

Артыкул рэкамендаваны да друку кандыдатам мастацтвазнаўства У. І. Пракапцовым.

Да ўвагі чытачоў! У подпісе да матэрыялу “Сучаснае сцэнічнае ўвасабленне твораў Андрэя Макаёнка” (Роднае слова, 2010, № 11, с. 100 – 102) па тэхнічных прычынах была дапушчана памылка. Аўтарам публікацыі з’яўляецца Марына Шымчык. Прыносім прабачэнні!